

GDJE JE GRANICA IZMEĐU EUROPE I AZIJE?

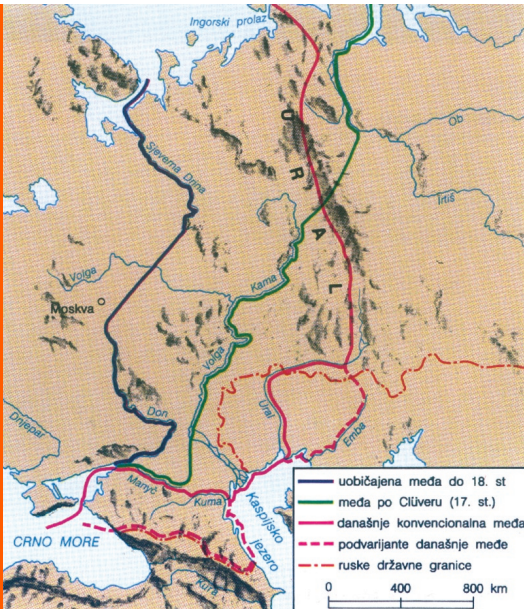
Ivo Nejašmić

Europu s juga zapljuskuje Sredozemno more, sa zapada Atlantski ocean, a sa sjevera dijelovi Sjevernog ledenog mora. Ta morska pročelja jasno određuju prirodne granice europskog kopna. Europa je, reći će Le Goff, baš kao i svaki kontinent kćerka geografije i povijesti. No ni geografski ni povijesno nije posve jasno gdje na istoku završava Europa, dio velikog euroazijskog kopna iz kojeg se pješice može prijeći u Aziju. Najveće razlike oduvijek su bile oko te istočne europske međe. Ni danas geografi nisu jedinstveni kada je u pitanju dio granice od južnih padina Urala do Crnog mora pa stoga postoji nekoliko (pod)varijanti. No bez obzira koja se varijanta uzme za istočnu europsku među to nije jasna diobna crta nego isključivo konvencionalna razdjelnica dvaju kontinenata.

Cilj je ovog članka ukratko ukazati na mijene istočne europske međe tijekom povijesti, podrobnije predložiti njezine (pod)varijante te predložiti varijantu koju bi trebala prihvatiti hrvatska geografska struka.

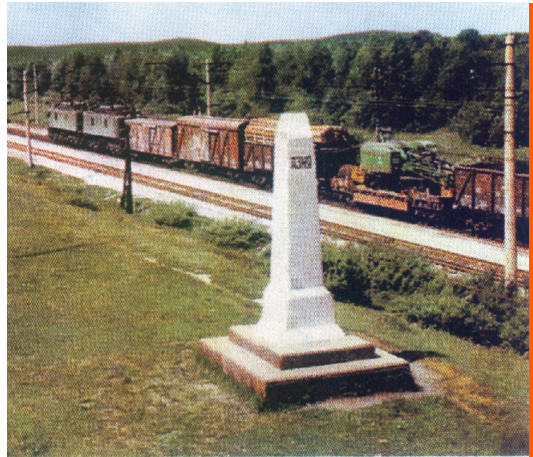
Jonski geografi pomakli su još u 5. st. pr. Krista istočnu među Europe na rijeku Don. Ta je međa kasnije upotpunjena na sjeveru rijekom Sjevernom Dvinom i održala se do početka 18. stoljeća. No s naseljavanjem i upoznavanjem europskog istoka i njegovim uključivanjem u europska povijesna zbivanja međa je pomicala na istok. Tako je već početkom 17. stoljeća njemački geograf Cluverius (Philipp Clüver) pomaknuo tu među na Volgu, Kamu i Ob.

Godine 1730. Philip Johan von Strahlenberg, švedski časnik i geograf (njemačkog podrijetla) u ruskoj službi prvi je za okosnicu istočne međe predložio gorje Ural. To je i prihvatila ondašnja ruska carica Ana Ivanovna, a općenito je prihvaćeno tek stoljeće kasnije. Taj dio istočnoeuropske međe čini crta koja se od Jugorskog poluotoka (naselja Ust'-Kara) na sjeveru spušta na jug do najvišeg uralskog vrha Narodnaja gora (1894 m) prateći glavnu razvodnicu; u tom je dijelu Urala i najistočnija točka Europe (68,5° E). Dalje se na jug granica proteže istočnim podnožjem Urala do izvorišta rijeke Ural držeći se gotovo striktno podnevnika na 60° igd.

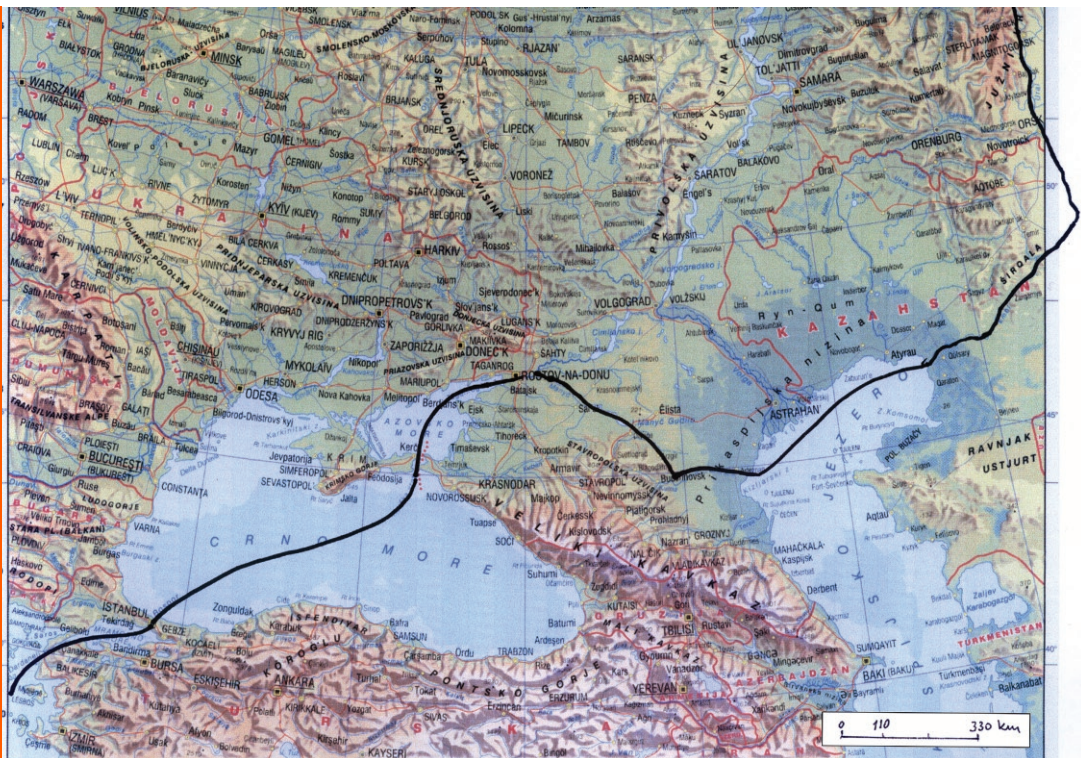

Sl. 1. Varijante istočne međe Europe

Izvor: Atlas Europe, LZ: 1997

Sl. 2. Na 1777. kilometru transibirske željeznice (blizu Čeljabinska), postavljen je obelisk na čijoj zapadnoj strani stoji natpis Europa, a na istočnoj Azija

Sl. 3. Von Strahlenbergova definicija istočnoeuropske međe

Von Strahlenberg dalje granicu spušta rijekom Ural do njezina skretanja na zapad (kod grada Orska) nastavlja na jug do Mugodžarskog pobrđa (Mügödžor), prati rijeku Embu do Kaspijskog jezera; od ušća Embe međa ide sjevernom kaspijskom obalom do ušća Kume, skreće na zapad te Kumom ide na rijeku Manyč (Kumsko-manička udolina) do Dona (110 km uzvodno od ušća u Azovskom more) pa kroz Kerčka vrata i preko Crnog mora do Bospora i Dardanela.

Von Strahlenbergova definicija istočnoeuropske međe, zapravo podvarijanta koja ide rijekom Ural do ušća u Kaspijsko jezero, dugo je vremena bila prevladavajuća u europskoj geografiji. Razumije se da je ta definicija prihvaćena i u hrvatskoj geografiji i leksikografiji (vidi sl. 1).

Izvorna von Strahlenbergova međa postavljena na Uralu održala se do danas. No granica Europe i Azije južno od Urala dobila je nove „markacije“. U geografskoj literaturi obično se javljaju

dvije definicije te granice (ukupno tri računajući von Strahlenbergovu):

a) gorje Ural; potom rijekom Ural (Oral) do Kaspijskog jezera; od ušća rijeke Ural granica ide Kaspijskim jezerom do ušća rijeke Sumgayit (pored istoimenog azerbajdžanskog grada) gdje počinje hrbat Kavkaza; na zapad granica prolazi glavnom kavkaskom razvodnicom do Crnog mora i dalje do Bospora i Dardanela;

b) gorje Ural; spušta se rijekom Ural do njezina skretanja na zapad (kod grada Orska) nastavlja na jug do Mugodžarskog pobrđa (Mügödžor), prati rijeku Embu do Kaspijskog jezera (dakle drži se von Strahlenbergove crte); od ušća Embe međa ide Kaspijskim jezerom do ušća rijeke Kure (Kür) u Zakavkazju; na zapad ide rijekom Kurom preko Surami vrata na rijeku Rioni sve do njezino ušća u Crno more (uz grad Poti) i dalje do Bospora i Dardanela.

Sl. 4. Granica Europe i Azije: a) na Velikom Kavkazu, b) u Zakavkazju (rijeka Kura)

Danas se glavnina geografa i relevantnih geografskih škola priklanja granici koja ide Kavkazom, tj njegovom glavnom razvodnicom. Vrijeme je i da hrvatska geografija (i leksikografija) prihvati konvencionalnu jugoistočnu granicu Europe i Azije na Kavkazu. Za to ima nekoliko razloga:

1) Kavkaz je najizrazitija prirodna granica, 2) Kumsko-manička udolina bitno je slabija prirodna granica od Kavkaza, a ni u sociogeografskom smislu ne predstavlja razdjelnicu, 3) granica na Kavkazu uvelike se poklapa s političkom granicom (državna granica Rusije s Gruzijom i Azerbajdžanom), 4) „preskakanje“ Kavkaza i postavljanje međe u Zakavkazju nema jaku potporu među geografima i zasad je u drugom planu.

Razumije se ovdje je riječ o konvencionalnoj geografskoj granici Europe i Azije. No u poimanju Europe katkad zabunu unose neki drugi pristupi. Tako se ponegdje u literaturi pod Europom smatraju članice Vijeća Europe, pa se tad Turska, Cipar, Gruzija, Armenija i Azerbajdžan smatraju

europskim zemljama. Drugi pak pod Europom spominju samo članice Europske unije. Dodatnu zabunu unosi članstvo u europskim sportskim organizacijama (nogomet, košarka) u kojima je uz Cipar, Tursku i zakavkaske zemlje još i Izrael. Možda će jednog dana i zemlje Zakavkazja ući u Europsku uniju, ali to će biti pomicanje političkih granica Europe, dakle, samo još jedan dio azijskog tla u Europi. Danas je azijski otok Cipar (njegov zapadni dio) u Europskoj uniji, ali nećemo stoga proširiti geografske granice Europe do Bliškog istoka.

Valja istaknuti da se geografska konvencionalna istočna granica Europe i političke granice, odnosno granice pojedinih država ne poklapaju. To su transkontinentalne zemlje, istodobno i europske i azijske. Sve tri navedene varijante razgraničenja uključuju u Europu osim dijela Rusije i dio Kazahstana. Kavkaska varijanta uključuje u Europu (sjeverno od glavne kavkaskе razvodnice) relativno mali dio Gruzije (oko 3%) i Azerbajdžana

Sl. 5. Elbrus

(oko 8%). Zakavkaska varijanta Europi priključuje oko 70% Gruzije i oko 45% Azerbajdžana. Tu je i Turska, čiji samo mali dio geografski pripada Europi (manje od 3%), ali u njemu je njezin najveći grad, Istanbul.

Prihvaćajući kavkasku varijantu granice Europe i Azije: **gorje Ural - rijeka Ural - Kaspijsko**

jezero do ušća rijeke Sumgayit - Kavkaz (glavna razvodnica), moramo dopuniti i korigirati neke geografske podatke (tab. 1.)

Najviši vrh Europe je Elbrus (5642 m). Nalazi se 20-ak km zračne udaljenosti od glavne kavkasko razvodnice i nekoliko kilometara unutar ruskog teritorija.

Tab. 1. Euro-azijske zemlje: podaci o površini i stanovništvu koje ulazi u geografske granice Europe

Država	Površina u Europi		Stanovništvo u Europi	
	km ²	%	broj	%
Rusija	3 960 000	23,19	106 037 143	73,75
Kazahstan	150 000	5,52	600 000	3,96
Azerbajdžan	7 110	8,21	175 200	2,23
Gruzija	2 000	2,87	37 520	0,80
Turska*	23 812	3,05	11 044 932	16,03

*Obuhvaća i azijski dio gradskog distrikta Istanbula.

Izvor: World Gazetteer, Statistics of administrative units, towns and cities (<http://www.world-gazetteer.com>) (17.12.2007)

Literatura i izvori:

Klemenčić, M. (ur.) (1997): Atlas Europe, Leksikografski zavod MK, Zagreb.

Le Goff, J. (2002): Priča o Europi, Školska knjiga, Zagreb.

World Gazetteer, Statistics of administrative units, towns and cities (<http://www.world-gazetteer.com>) (17.12.2007.)

<http://7summit.com/images/details> (17.12.2007.)

<http://geography.about.com/library/faq/blgzeuropeasia.htm> (18.12.2007.)

<http://www.phespirit.info/places/> (17.12.2007.)

<http://www.worldatlas.com> (18.12.2007.)

<http://www.bicrawler.com> (18.12.2007.)

<http://www.academickids.com> (17.12.2007.)

dr. sc. Ivo Nejašmić, red. prof.

Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet

Marulićev trg 19, 10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: nejasmic@geog.pmf.hr